

Påtalemønstre i familievoldssaker

Forsker Elisiv Bakketeig og forsker Jane Dullum

Elisiv Bakketeig (dr.philos.), forsker I ved Velferdsforskningsinstituttet NOVA ved OsloMet. Cand.jur. (1992) og dr.philos. i kriminologi (2000) fra Universitetet i Oslo.
elisiv.bakketeig@oslomet.no

Jane Dullum (dr.polit.), forsker II ved Velferdsforskningsinstituttet NOVA ved OsloMet. Mag.art. i kriminologi (1992) og dr.polit. i kriminologi (2007) fra Universitetet i Oslo.
jane.dullum@oslomet.no

Sammendrag

Straffeapparatet er et viktig virkemiddel for å bekjempe vold i nære relasjoner. Istanbulkonvensjonen stiller krav til straffeapparatets effektivitet. Samtidig henlegges de fleste familievoldssaker. Vi vet imidlertid lite om hvorvidt påtalemønsteret er mer differensiert enn det kriminalstatistikkens tall skulle tilsi. Dette undersøker vi nærmere med utgangspunkt i et utvalg saker anmeldt etter straffelovens familievoldsbestemmelser. Resultatene viser at det er forskjeller i påtalemønstre i saker med ulike typer familievold, og der vi ser indikasjoner på at både rettslige og utenrettslige faktorer kan forklare hvorfor påtalemønstrene blir ulike.

Nøkkelord: familievold, påtalevurdering, bevis, rettssikkerhet

Innledning

Etterforskning og straffesaksbehandling er et viktig virkemiddel for å bekjempe vold i nære relasjoner.¹ Dette gjenspeiles både i offentlig politikk og i lovgivningen hvor innføringen av familievoldsbestemmelsen står sentralt.² Vold i nære relasjoner har også i flere år vært omfattet av riksadvokatens sentrale prioriteringer.³ Til tross for stor tro på strafferettslige virkemidler kommer de fleste familiesakene aldri til domstolene – nå som før. I henhold til kriminalstatistikken har tiltaleprosenten i familievoldssaker ligget rundt 20 i perioden 2016–2018, med en etterfølgende nedgang til 15,3 prosent i 2019 og 13 prosent i 2020.

Vi vet imidlertid lite om hva som ligger bak de høye henleggelsestallene; hva kjennetegner de familievoldssakene som henlegges, og de som ender med tiltale og dom? Bevissituasjonen er ofte vanskelig i disse sakene, noe som kan bidra til at mange saker henlegges. Samtidig er dette

¹ Slike handlinger betegnes også ofte som familievold. Begrepet «vold i nære relasjoner» har samtidig en videre rekkevidde enn «familievold» da det kan omfatte nære relasjoner utover familiekonteksten. I fremstillingen brukes disse begrepene likevel synonymt – og avgrenset til relasjonene som følger av straffelovens familievoldsbestemmelse.

² Se *Frihet fra vold. Regjeringens handlingsplan for å forebygge og bekjempe vold i nære relasjoner 2021-2024*, Justis- og beredskapsdepartementet. Familievoldsbestemmelsen ble innført ved lov 21. desember 2005 nr. 31.

³ Jf. Rundskriv 1/2022 s. 7, Rundskriv 1/2021 s. 8 og Rundskriv 1/2020 s. 9.

som regel saker med kjent gjerningsperson, noe som kunne tilsi en høyere andel tiltaler enn det som er situasjonen. På denne bakgrunn er det av interesse å få mer kunnskap om hva som kjennetegner familievoldssaker som ender med tiltale eller henleggelse, og ikke minst om påtale mønstrene er forskjellig i ulike typer familievoldssaker.

For å forstå hvorfor noen saker henlegges oftere enn andre, skulle en ideelt sett hatt innsikt i hva den enkelte påtaleansvarlige tenker om påtale vurderingen i den enkelte sak, og hvilke avveininger som har vært gjort om etterforskningen underveis. Et slikt kunnskapsgrunnlag har vi ikke tilgang på i denne studien. I stedet har vi belaget oss på analyser av straffesaksdokumenter. Disse gir innblikk i forhold som hva kjennetegner det anmeldte forhold (for eksempel handlingens grovhet), de involverte i saken (for eksempel kjønn, alder), og om og i tilfelle hvordan de har forklart seg. Dokumentene gir også innsikt i hvilke bevis som foreligger, for eksempel om det er gjennomført ransaking, om det er gjort beslag, om det foreligger legeerklæringer eller sakkyndige rapporter om medisinske funn, om det er vitner i saken, og hvordan vitnene har forklart seg. Med utgangspunkt i slike og tilsvarende opplysninger belyser vi følgende forskningsspørsmål: Er det variasjoner i påtale mønstrene mellom saker med ulike typer familievold? Og i så fall – hvorfor er mønstrene forskjellige? For å besvare disse spørsmålene har vi gjennomgått og analysert 49 straffesaker om familievold anmeldt i henholdsvis 2014 og 2016 i et politidistrikt i Norge.

Bakgrunn

Hvorfor er kunnskap om påtale vurderingen i familievoldssaker viktig?

Staten er pålagt å tilrettelegge for en effektiv rettshåndhevelse når det gjelder vold i nære relasjoner. Dette er nedfelt i Europarådets konvensjon om forebygging og bekjempelse av vold mot kvinner og vold i nære relasjoner (Istanbulkonvensjonen).⁴ I henhold til artikkel 49 nr. 1 er staten forpliktet til å:

ved lovgiving eller på annen måte treffe dei tiltaka som er nødvendige for å sikre at etterforskning og rettsforfølging i samband med alle former for vald som er omfatta av denne konvensjonen, blir gjennomførte utan unødig opphald, samstundes som det blir tatt omsyn til offeret sine rettar på alle trinn i straffeforfølginga..

⁴ Europarådets konvensjon om forebygging og bekjempelse av vold mot kvinner og vold i nære relasjoner. CET 210 (ratifisert 2. juni 2017, i kraft 1. november 2017).

I bestemmelsen (punkt 2) stilles det videre krav om at staten ved lovgivning eller på annen måte skal treffe alle nødvendige tiltak for å sikre effektiv etterforskning og straffeforfølgning av handlinger som er straffbare i henhold til konvensjonen. Dette skal gjøres i samsvar med grunnleggende menneskerettsprinsipper og en kjønnsbasert forståelse av volden.

Både Justis- og beredskapsdepartementet og riksadvokaten understreker viktigheten av at straffesystemet håndterer saker om vold i nære relasjoner på en god måte.⁵ En rekke tiltak er satt i verk for å styrke etterforskning og straffeforfølgningen de siste 10–15 årene, blant annet tiltak for å bedre etterforskningens kvalitet, effektivitet og saksflyt. Fornærmedes rettigheter under saken er også styrket.⁶ God håndtering av disse sakene er viktig for å ivareta rettighetene til den enkelte voldsutsatte, men også fordi straffeapparatets håndtering har betydning for tilliten til systemet både hos den voldsutsatte og i befolkningen ellers.⁷ Høy henleggelsesprosent i sakene kan svekke tilliten til at det har noen hensikt å politianmelde saker om familievold.

De høye henleggelsestallene kan indikere at det norske rettssystemet ikke oppfyller Istanbulkonvensjonens krav om effektiv rettshåndhevelse i saker om vold i nære relasjoner. Samtidig kan det være mange grunner til at rettshåndhevelsen ikke blir tilstrekkelig effektiv. Det kan være forhold ved straffebestemmelsen som gjør den vanskelig å håndheve, eller forhold ved lovbruddets art som gir få bevis i saken. Det kan også handle om utilstrekkelig kompetanse i politiet, til tross for at det er satt i verk tiltak for å bedre etterforskningskompetansen i disse sakene. Ikke minst kan det handle om prioriteringer i politiet på bakgrunn av begrenset kapasitet og ressurser, som igjen kan svekke etterforskningen og gi flere henleggelse. Før vi utforsker påtalemønstrene i familievoldssakene, skal vi redegjøre for straffelovens familievoldsbestemmelser.

Familievoldsbestemmelsene

⁵ Jf. *Frihet fra vold. Regjeringens handlingsplan for å forebygge og bekjempe vold i nære relasjoner 2021-2024*. Se også riksadvokatens Rundskriv 1/2022 om mål og prioriteringer for straffesaksbehandlingen.

⁶ Jf. *Rapport fra arbeidsgruppe som har sett på saksflyt i saker som gjelder overgrep mot barn* (2019), Justis- og beredskapsdepartementet; NOU 2006: 10 (2006) *Fornærmede i straffeprosessen – nytt perspektiv og nye rettigheter*, Justis- og politidepartementet; J. Dullum (2017), «En ny offerposisjon? Om styrkede rettigheter for fornærmede i straffesaker», *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap*, 103 (3), s. 219–244. <https://doi.org/10.7146/ntfk.v103i3.97876>

⁷ Jf. *Et liv uten vold. Handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2014-2017*, Justis- og beredskapsdepartementet. Jf. s. 21.

Vårt datagrunnlag omfatter familievoldssaker som både faller inn under straffeloven av 1902 og 2005. Her redegjør vi kort for familievoldsbestemmelsene i loven av 2005, da disse i hovedsak utgjør en videreføring av familievoldsbestemmelsen (§ 219) i loven av 1902.

Forbudet mot mishandling i nære relasjoner er i straffeloven av 2005 nedfelt i § 282 og § 283. Det følger av § 282:

Med fengsel i inntil 6 år straffes den som ved trusler, tvang, frihetsberøvelse, vold eller andre krenkelser, alvorlig eller gjentatt mishandler (a) sin nåværende eller tidligere ektefelle eller samboer (b) sin nåværende eller tidligere ektefelles eller samboers slektning i rett nedstigende linje, (c) sin slektning i rett oppstigende linje, (d) noen i sin husstand, eller (e) noen i sin omsorg.

Grov mishandling er regulert i § 283 og lyder slik:

Grov mishandling i nære relasjoner straffes med fengsel inntil 15 år. Ved avgjørelsen av om mishandlingen er grov skal det særlig legges vekt på om den har hatt til følge betydelig skade eller død, og for øvrig a. dens varighet, b. om den er utført på en særlig smertefull måte, eller har hatt til følge betydelig smerte eller c. om den er begått mot en forsvarsløs person.

Av § 282 ser vi at handlingen må ha omfattet trusler, tvang, frihetsberøvelse, vold eller andre krenkelser. Forholdet må videre representere alvorlig eller gjentatt mishandling. En enkelthendelse kan altså være nok dersom den er tilstrekkelig alvorlig. Mindre alvorlige handlinger vil subsumeres under bestemmelsene om kroppskrenkelser (§§ 273 og 274). Når det gjelder kravet til gjentatt mishandling, er hensikten å ramme vedvarende og gjentatte krenkelser av en nærstående.⁸ I en høyesterettsdom fra 2010 understrekes det at det ikke er den enkelte voldshandling som er avgjørende: «Det sentrale er i hvilken grad disse [voldshandlingene] danner et mønster som resulterer i at den som rammes må leve under et ‘regime’ preget av kontinuerlig utrygghet og frykt for vold.»⁹

Som nevnt representerer familievoldsbestemmelsene i loven av 2005 ifølge Matningsdal primært en videreføring av § 219 første og andre ledd i straffeloven av 1902. Strafferammene er imidlertid betydelig skjerpet.¹⁰ For mishandling er strafferammen hevet fra fengsel inntil 4

⁸ Jf. Ot.prp. nr. 113 (2004–2005) *Om lov om oppheving av løsgjengerloven og om endringer i straffeloven mv.*, s. 37.

⁹ Jf. Rt. 2010 s. 129.

¹⁰ M. Matningsdal (2015), *Nytt i ny straffelov*, Universitetsforlaget.

år til fengsel inntil 6 år, mens for grov mishandling er strafferammen hevet fra fengsel inntil 6 år til fengsel inntil 15 år.

Hva viser nasjonale og internasjonale studier om hva som påvirker påtaleavgjørelsen?

For å forstå eventuelle forskjeller i påtalemønstre må vi ha innsikt i hvilke faktorer som kan påvirke påtaleavgjørelsen, her omtalt som «silingsfaktorer» – fordi de relaterer seg til om saken siles bort eller går videre til behandling ved domstolene. Chopin og Aebi peker på at forskere ofte behandler familievold som en enhetlig kategori når tiltalepresenter omtales, samtidig som det bak tallene er stor variasjon i de straffbare forholdene sakene gjelder. De mener det er viktig å ta denne variasjonen i betraktning når man skal forstå hvorfor mange saker faller fra påtalestadiet.¹¹

Internasjonale studier viser også at saker «siles» ut på ulike stadier i saken og dermed har ulike silingsforløp.¹² Et «silingspunkt» er for eksempel beslutningen om det skal iverksettes etterforskning eller ikke. En form for siling kan også handle om *hvilke* etterforskningskritt som skal iverksettes, som igjen har betydning for etterforskningens omfang. Disse beslutningene vil i neste omgang kunne påvirke påtalevurderingen. Hvis saken er nedprioritert etterforskningsmessig på et tidlig tidspunkt, kan dette bidra til at bevisene er svake, som igjen gjør det mer nærliggende at saken senere blir henlagt. Som fremstillingen senere vil vise, berører vi i noen grad vurderinger knyttet til etterforskningens omfang. Vårt hovedfokus er imidlertid rettet mot påtalevurderingen som «silingspunkt», altså om saken henlegges eller går videre til behandling ved domstolene.¹³

Studiene viser at både rettslige og utenrettslige faktorer kan ha betydning for om saken henlegges. Rettslige faktorer omfatter ulike typer bevis, for eksempel siktedes forklaring, tilrettelagte avhør av barn, beslag og fotobevis. Utenrettslige faktorer kan for eksempel være

¹¹ Chopin og Aebi (2020) mener at uttrykket å «sile bort» gir et godt bilde av det som skjer med sakene gjennom rettssystemet. «The fact that the criminal justice process has the structure of a sieve means that only very few of the crimes committed end up with their perpetrator being incarcerated» (s. 270). Jf. J. Chopin og M.F. Aebi (2020), «The level of attrition in domestic violence: A valid indicator of the efficiency of a criminal justice system?», *European Journal of Criminology*, vol. 17 (3), s. 269–287. <https://doi.org/10.1177%2F1477370818792477>

¹² Jf. Chopin og Aebi (2020).

¹³ Siling skjer også på domsstadiet, for eksempel kan saken avvises som følge av saksbehandlingsfeil. Om saken ender med domfellelse eller frifinnelse, er også et silingspunkt. Den silingen som skjer på domsstadiet, faller imidlertid utenfor rammen for denne artikkelen. Vi har likevel valgt å inkludere opplysninger om hvordan bevis og andre forhold er vurdert i domspremissene, fordi det ikke er usannsynlig at påtalemyndigheten vil legge mange av de samme betraktningene til grunn i vurderingen av bevisene og andre forhold i saken.

betydningen av om siktede er en mann eller en kvinne, eller om fornærmede ønsker utøver straffet eller ikke.¹⁴ Fornærmedes innstilling til straff av utøver kan imidlertid også sees som en rettslig faktor da denne kan ha betydning for vurderingen av fornærmedes forklaring. Dette kommer vi nærmere tilbake til. På grunn av ulike metodiske tilnærminger i studiene og forskjeller i straffesystemer skal man være forsiktig med direkte sammenlikninger. Studiene gir likevel en viss innsikt i faktorer som kan ha betydning for om saken ender med tiltale eller henleggelse.

Faktorer som i litteraturen fremheves som å ha stor betydning for påtalevurderingen/domsavgjørelsen i familievoldssaker, er om mistenkte har avgitt forklaring, om det foreligger fotobevis, om det er iverksatt ransaking, om det foreligger medisinsk sakkyndige erklæringer, eller er vitner i saken.¹⁵

En faktor som flere studier fremhever som særlig sentral, er hvordan fornærmede stiller seg til straffeforfølgningen av mistenkt utøver. Andre faktorer er om fornærmede har hatt bistandsadvokat eller «victim support».¹⁶ Disse faktorene henger sammen. At fornærmede får støtte, øker sannsynligheten for at hun stiller seg positiv til straffeforfølgningen, som igjen øker sannsynligheten for tiltale. Om fornærmede har barn med mistenkt utøver, kan derimot skape ambivalens og øke sannsynligheten for at mor ikke ønsker straffeforfølgelse.¹⁷ Studien til Lindgren et al. fra 2012 viste at nesten samtlige partnervoldsaker nærmest rutinemessig ble henlagt der fornærmede ikke ønsket å bidra i straffesaken.¹⁸ Hesters studie fra 2005 viste at politiet vurderte fornærmedes forklaring i saken som avgjørende for om saken lot seg føre frem til doms. Samtidig viste studien at politiet heller ikke alltid etterforsket saken fullt ut der fornærmede ikke ønsket saken brakt til doms. Denne studien viste altså at svak motivasjon hos politiet tidlig i saken førte til mangelfull etterforskning og dermed til færre bevis. Samtidig kan begrenset etterforskning tidlig i saken også handle om en prioritering fra etterforskningsleders

¹⁴ Se for eksempel D.M. Romain og T.L. Freiburger (2013), «Prosecutorial discretion for domestic violence cases: an examination of the effects of offender race, ethnicity gender, and age», *Criminal Justice Studies*, 26:3, s. 289–307. <https://doi.org/10.1080/1478601X.2012.745399>

¹⁵ Jf. M. Lindgren, B. Renck og C. Diesen (2012), «Criminal Justice for Assaulted Women in Sweden – Law versus practice», *Review of European Studies*, vol. 4 (1), s. 167–178. <https://doi.org/10.5539/res.v4n1p167>; M. Hester (2005), «Making it through the Criminal Justice System Attrition and Domestic Violence», *Social Policy & Society*, vol. 5 (1), s. 79–90, <https://doi.org/10.1017/S1474746405002769>; K.A. Bechtel, L.F. Alarid, A. Holsinger og K. Holsinger (2012), «Predictors of Domestic Violence Prosecution in a State Court», *Victims & Offenders*, vol. 7 (2), s. 143–160, <https://doi.org/10.1080/15564886.2012.657289>

¹⁶ Jf. Hester (2005); Lindgren et al. (2012); Bechtel et al. (2012).

¹⁷ Jf. Hester (2005).

¹⁸ Jf. Lindgren et al. (2012).

side om hvilke etterforskningskritt det er hensiktsmessig å iverksette, ut fra om det er grunn til å tro at det vil være mulig å fremskaffe tilstrekkelig bevis uten fornærmedes medvirkning. En slik prioritering trenger altså ikke handle om at politiet nedprioriterer saken fordi den vurderes som lite viktig. Fornærmedes innstilling til straffeforfølgningen er ofte koblet til relasjonelle forhold, for eksempel om hun har brutt forholdet til siktede, eller om det pågår en sak om omsorg eller samvær med barna. Hester fant at der fornærmede ikke hadde brutt forholdet til siktede, eller der det forelå en konflikt om omsorg eller samvær med barna, ble fornærmede av politiet vurdert som mindre troverdig. Slike forhold reduserte også påtalemyndighetens tro på sannsynligheten for en domfellelse og dermed villigheten til å ta ut tiltale.¹⁹

Også andre forhold kan ha betydning for hvorfor mange familievoldssaker henlegges. Henning og Feder fant at siktedes kjønn, handlingens karakter (grov eller simpel) og om både fornærmede og siktede var blitt arrestert (i amerikansk litteratur omtalt som «dual arrest»), var de faktorene som i størst grad påvirket påtalevurderingen.²⁰ Når begge parter blir arrestert, for eksempel som følge av at begge parter beskylder hverandre for å ha begått volden, gir dette uklarhet om hvem som er utøver og utsatt, og øker sannsynligheten for henleggelse. At siktedes kjønn har betydning, mener forfatterne handler om at det hersker en etablert forestilling om et kjønnsmonster i familievoldssaker der mannen er utøver og kvinnen er utsatt. Når det anmeldte forholdet avviker fra det etablerte mønsteret, kan terskelen være høyere hos påtalemyndigheten for å ta ut tiltale enn der saksforholdet fremstår som mer typisk. Henning og Feder fant også i en litteraturgjennomgang at om siktede var tidligere straffet eller hadde rusproblemer på gjerningstidspunktet, var faktorer som økte sannsynligheten for tiltale. Det samme gjaldt hvis den utsatte var påført skader ved handlingen.²¹

Aas har sett nærmere på hva som kan bidra til at familievoldssaker ofte henlegges i en norsk kontekst.²² På grunnlag av analyser av politirapporter av anmeldte saker i 2019 og intervjuer med straffesaksaktører pekte Aas på tre faktorer: at sakene skjer i den private sfære, noe som gjør at det er få bevis; at sakene oppleves som ressurskrevende å etterforske; og at

¹⁹ Jf. Hester (2005).

²⁰ Jf. K. Henning og L. Feder (2005), «Criminal Prosecution of Domestic Offences: An Investigation of Factors Predictive of Court Outcomes», *Criminal Justice and Behavior*, vol.32 (6), s. 612–642. <https://doi.org/10.1177%2F0093854805279945>

²¹ Jf. Henning og Feder (2005), s. 623.

²² G. Aas (2019), «Policing the Penal Provisions on Repeated and Severe Domestic Violence», *Nordisk politiforskning*, vol. 6 (2), s. 93–110. <https://doi.org/10.18261/issn.1894-8693-2019-02-03>

familievoldssaker tradisjonelt har hatt lav status i politiet. Aas mente at disse faktorene kan forsterke hverandre – at etterforskningen begrenses fra politiets side, som igjen resulterer i færre bevis og deretter henleggelse. Aas mente i tillegg at kompleksiteten i familievoldsbestemmelsen i seg selv kan gjøre det vanskelig å oppfylle beviskravet, fordi bestemmelsen fokuserer på totaliteten i volden («et voldsregime»). Den tradisjonelle strafferettslige logikken er bygget opp rundt det å bevise konkrete, atskilte hendelser. Det er lettere å dokumentere individuelle voldshendelser som ligger nær i tid, enn gjentatte voldshendelser som ligger tilbake i tid. Dette kan altså være særtrekk både ved familievolden og straffebestemmelsen som kan gjøre det vanskelig å føre tilstrekkelig bevis for å forfølge saken videre i straffeapparatet.

En rekke forhold kan altså påvirke beslutningen om hvorvidt den påtaleansvarlige tar ut tiltale eller henlegger saken, og gi grunnlag for ulike påtalemønstre i ulike typer familievoldssaker. Før vi går inn på analysene av våre data, skal vi kort redegjøre for den metodiske tilnærmingen som ligger til grunn for studien.

Metode

Valg av tilnærming, personvern og etikk

Formålet med studien var å få innsikt i hvorfor de fleste saker henlegges på påtalestadiet. Derfor var det hensiktsmessig å ta utgangspunkt i det samme datagrunnlaget som påtalemyndigheten fatter sin avgjørelse ut fra. Vi valgte derfor å ta utgangspunkt i et utvalg politianmeldte saker registrert under familievoldsbestemmelsene i politiets straffesaksregister. Sakene var anmeldt ved ett politidistrikt i Norge, av anonymiseringshensyn oppgis ikke hvilket.

Analysen av straffesaksdokumenter vedrører sensitive data. Før oppstart innhentet vi derfor tillatelser fra riksadvokaten/Rådet for taushetsplikt og forskning, og prosjektet gjennomgikk en forskningsetisk vurdering i NESH. Prosjektet har hatt konsesjon fra Datatilsynet/tilråding fra NSD, og det er senere gjennomført en DPIA-vurdering etter regelendringer som følge av GDPR.

Datainnsamling og analyse

Datainnsamlingen ble gjort hos politiet. I hver sak registrerte vi opplysninger med utgangspunkt i alle dokumentene i saken, fra anmeldelse til saken var rettskraftig avgjort. Registreringen var systematisk ut fra en kodebok utarbeidet på forhånd. Alle saksdokumentene ble gjennomgått og omfattet blant annet anmeldelsen(e), vitneforklaringer, transkripsjoner av tilrettelagte avhør av barn, sakkyndige erklæringer, herunder medisinske rapporter/journaler, begjæring om ransaking og rapporter over beslag, fotobevis, barnevernsdokumenter, tiltalebeslutningen og domspremissene/domsslutning – noen ganger i flere instanser. Sakenes omfang varierte fra å omfatte anmeldelsen, et par vitneavhør og påtalebeslutningen, til store saksmapper med hundrevis av dokumenter. Volumet var størst der saken var behandlet i flere rettsinstanser. Domspremissene ga særlig innsikt i hvordan bevisene og andre forhold var vurdert. Tilsvarende innsikt får en ikke i påtalemyndighetens begrunnelse, da denne som tidligere nevnt ikke fremgår av straffesaksdokumentene.

De kvantitative opplysningene ble deretter lagt inn i SPSS og analysert ved bruk av deskriptiv analyse (frekvenser og bivariate analyser). Frekvensanalyser av de kvantitative dataene har gitt mulighet til å belyse kjennetegn ved sakene og hvilke bevis som foreligger, for eksempel om siktede har forklart seg i saken, har tilstått eller er tidligere straffet, osv. Deretter har vi ved bruk av bivariate analyser undersøkt hva som kjennetegner saker som har endt med henholdsvis tiltale og henleggelse. Disse analysene har deretter dannet grunnlag for å forstå påtalemønstrene i de ulike typer familievoldssaker.²³

Vi skrev også sammendrag av hver sak for å fange opp kronologien i saken. Rekkefølgen på opplysningene i saken kan for eksempel ha betydning der vi ser at en sak «snur» etter at et sentralt vitne har forklart seg i saken. De kvalitative dataene er analysert først ved gjennomlesing av hver sak, deretter analysert på tvers av saker, og til slutt lest systematisk etter sakstype. I fremstillingen viser vi til eksempler fra sakene. Disse beskrivelsene baserer seg på notatene våre fra saksdokumentene og er ikke direkte sitater. Identifiserbare detaljer er utelatt eller endret av anonymitetshensyn.

Utvalget

²³ Ideelt sett skulle vi sett nærmere på hvordan ulike silingsfaktorer fordeler seg i de ulike sakstypene, og deretter holdt dette opp mot utfallet av påtalevurderingen. Til dette er imidlertid utvalget av saker for lite. Vi har heller ikke mulighet til å si noe om hvilke forhold som vært *bestemmende* for utfallet, altså som øker eller svekker sannsynligheten for tiltale eller henleggelse. Slike analyser krever et større datamateriale og bruk av mer avanserte statistiske metoder (regresjonsanalyse).

Utvalget omfatter 49 politianmeldte saker om familievold. De fleste (39 saker) er anmeldt i 2014, de siste 10 i 2016. Sakene fra 2014 – årgangen er altså registrert under § 219 (1902-loven), mens i 2016-årgangen er sakene registrert under § 282 eller § 283 (2005-loven). 2014-årgangen ble valgt for å sikre at saken var rettskraftig avgjort på undersøkelsestidspunktet. Vi valgte senere å supplere med 10 saker fra 2016 for å fange opp sentrale regelverksendringer som kom i 2015. I den følgende fremstillingen behandles utvalget samlet. Utvalget er ikke egnet til generalisering, men gir viktig innsikt i ulike sider ved rettsapparatets behandling av familievold.

Utvelgelsen av saksnumre ble gjort av oss forskere, ut fra en oversikt over samtlige familievoldssaker fra de aktuelle årene. Vi valgte saker kronologisk fra hver årgang, men justerte der det var nødvendig for å oppfylle utvalgskriteriene. Kriteriene var at saken skulle være registrert som familievold fra nevnte årganger, og at saken var rettskraftig avgjort. I tillegg tilstrebet vi også en lik fordeling av saker med tiltaler og henleggelse.

Majoriteten av sakene, 32 saker, er registrert som «simpel mishandling», hvorav 31 er registrert under § 219 første ledd og én sak under § 282. 17 saker var registrert som grov mishandling (§ 219 annet ledd og § 283).

Totalt omfatter utvalget 63 mistenkte gjerningspersoner, 46 menn og 27 kvinner, de fleste i alderen 31–50 år. Flertallet har en annen nasjonal opprinnelse enn norsk, med en overvekt av mistenkte fra Asia (29), 8 har afrikansk opprinnelse, mens de øvrige hadde europeisk eller annen nasjonal opprinnelse. Bare 14 er registrert med norsk opprinnelse, mens 4 var født i Norge med utenlandsk opprinnelse.

Av de 49 sakene endte 23 saker med tiltale og 26 saker med henleggelse. De fleste henlagte sakene (22) er henlagt etter bevisets stilling. De øvrige var henlagt på grunn av manglende etterforskningskapasitet, intet straffbart forhold, tvil om tilregnelighet, mens for den siste manglet vi opplysninger om henleggelsesgrunn.

Utvalget inneholder fire hovedtyper saker: 1. partnervold (17), 2. barnemishandling (12) og 3. saker som omfattet både partnervold og barnemishandling (18). Sistnevnte vil vi i fremstillingen betegne som «kombinasjonssaker». Den fjerde typen omfattet vold mot annet familiemedlem (2). Denne sakstypen inneholdt kun 2 saker, og for å unngå risiko for

identifikasjon spesifiserer vi ikke hvilken type relasjon, og viser heller ikke til disse sakene senere i fremstillingen. Et helt sentralt funn i denne undersøkelsen er at de ulike sakstypene har ulike påtalemønstre. Dette bekrefter det som er fremhevet i noen av de tidligere refererte internasjonale undersøkelsene, at ulike sakstyper har ulike silingsforløp. I det følgende presenterer vi påtalemønstrene for de ulike sakstypene, og vi skal peke på flere faktorer som kan bidra til å forstå de mønstrene vi har presentert.

Et differensiert påtalemønster?

Tabellen nedenfor gir en oversikt over hvordan ulike typer familievoldssaker fordelte seg i forhold til tiltale og henleggelse.

Forholdet mellom sakstype og påtaleavgjørelse (antall).

	Partnervold	Barnemishandling	Kombinasjon	Vold mot annet familiemedlem	Totalt
Henleggelse	12	7	6	1	26
Tiltale	5	5	12	1	23
Totalt	17	12	18	2	49

Her ser vi at de sakene som i størst grad endte med tiltale, var sakene som omfatter både partnervold og barnemishandling, altså kombinasjonssakene. De som i minst grad ender med tiltale, er partnervoldsakene, mens barnemishandlingssakene plasserer seg imellom disse.

Dette viser at påtalemønsteret er mer differensiert enn det man får inntrykk av ved å se på tallene i kriminalstatistikken – hvor hovedbildet er at de fleste familievoldssaker henlegges. Det gir videre grunnlag for å spørre hva det er som bidrar til at saker med ulike typer familievold har ulike påtalemønstre. For å komme nærmere et svar på dette spørsmålet skal vi se nærmere på de ulike sakstypene.

Et nærmere innblikk i de ulike sakstypene

Partnervoldsakene

Vi starter med de 17 partnervoldsakene, som altså ble henlagt i størst utstrekning. Det var 17 siktede og 19 fornærmede involvert i disse sakene (i 2 saker var det altså 2 fornærmede i samme sak). Voldens omfang og varighet varierte fra enkelthendelser (4 saker) til mishandlingsforhold

som hadde pågått over flere år. I samtlige saker omfattet anmeldelsen fysisk vold, ofte i form av slag med hånd eller gjenstand, dytting eller risting. I over halvparten av sakene er det også registrert kvelningsforsøk. Noen har også vært utsatt for psykisk vold, særlig i form av trusler. Materiell vold, f.eks. rasing av innbo, var særlig utbredt i partnervoldsakene, mens seksuell vold er mindre utbredt, selv om det forekom i noen saker.

De fleste partnervoldsakene i vårt materiale er registrert som «simpel mishandling» (§ 219 første ledd/§ 282). Til tross for denne registreringen fremstår volden i mange saker likevel som svært alvorlig både når det gjelder grovhet og varighet. Fire saker var i tillegg registrert som grov mishandling (§ 219 annet ledd/§ 283).

Et typisk særtrekk ved flere av partnervoldsakene er at de er preget av rus og sosial misere, ofte ved at en eller begge parter sliter med omfattende rusmisbruk. Som regel, men ikke alltid, hadde fornærmede og siktede i disse sakene også norsk opprinnelse. Dette er saker som tidligere gjerne ble betegnet som «husbråk» – et begrep vi også finner igjen i politidokumentene, men ikke i stor utstrekning.²⁴ Et typisk forløp i disse sakene er at politiet blir tilkalt til hjemmet etter at fornærmede eller andre har tilkalt politiet. Følgende sak kan fungere som illustrasjon:

Politiet fikk melding om «husbråk» tidlig en lørdag morgen. En kvinne trengte hjelp til å få fjernet samboeren sin fra leiligheten. Begge fremsto som beruset da politiet ankom, han mer enn henne. Mistenkte var rolig mens politiet var på stedet. Kvinnen forklarte at de hadde kranglet. Det var ikke første gangen hun ringte politiet og ba om hjelp. Politiet mistenkte at hun hadde vært utsatt for vold i nære relasjoner. I avhør på stedet benektet mistenkte å ha slått, men innrømmet å ha dyttet henne. Kvinnen fortalte derimot at samboeren tidligere hadde utsatt henne for vold, og at dette hadde skjedd månedlig, kanskje til og med ukentlig i årene de hadde vært sammen. Hun fortalte også at samboeren hadde truet med å drepe henne dersom hun avsluttet forholdet, og også drepe ny partner hvis hun etablerte seg på nytt.

Mistenkte ble bortvist fra adressen i ett døgn med beskjed om ikke å kontakte fornærmede, og han ga også fra seg alle nøkler. Politiet opprettet en anmeldelse uavhengig av om fornærmede ønsket å anmelde eller ikke. Mandagen etter ringte politiet til kvinnen, som gråt da hun hørte at påtalen var offentlig. En etterforskning ville være en stor psykisk påkjenning for henne som hun ikke ville greie å takle. Politiet oppfordret da kvinnen til å søke hjelp både for alkoholforbruket og forholdet sitt, og fornærmede var enig i dette. Tre dager senere ble saken henlagt etter bevisets stilling.

Fornærmede forteller her om til dels alvorlig vold med skader, men angrer seg to dager etter og ønsker ikke samboeren straffet. Her ser vi altså det «ambivalente» eller «motvillige offeret», som ikke ønsker at saken forfølges videre, slik vi så i Hesters studie (2005). Mistenkte benekter

²⁴ Å betegne saker om familievold som «husbråk» er blitt kritisert for å bagatellisere alvorlighetsgraden av volden. Riksadvokaten gir også klare føringer om at politiet ikke skal behandle familievoldssaker som «husbråk». Av riksadvokatens rundskriv 3/2008 s. 2 følger det at «[d]et er ikke akseptabelt å behandle meldinger om vold i familien som 'husbråk' som etter utrykning anses 'oppgjort på stedet'».

å ha utøvd straffbar vold. Dette var tilfellet i de fleste partnervoldsakene. Politiets etterforskning er svært begrenset, og det er få bevis i saken. Umiddelbart fremstår det som et misforhold mellom grovheten i den påståtte volden i denne saken og etterforskningens omfang. I tillegg var det klare indikasjoner på at volden hadde pågått over tid uten at politiet har forsøkt å undersøke dette nærmere.

Blant partnervoldsakene finner vi også saker hvor mistanken gjelder partnervold mellom par med annen opprinnelse enn norsk. Også disse sakene ender som hovedregel med henleggelse etter bevisets stilling. Volden skiller seg ikke nevneverdig ut fra sakene ovenfor, men det vi ser, er at det å ha en annen opprinnelse enn norsk gir andre sårbarhetsfaktorer for fornærmede. Følgende illustrerer en slik sak:

Forholdet gjelder en kvinne som anmelder ektemannen for fysisk vold. Begge parter har annen opprinnelse enn norsk. Anmeldelsen gjelder én voldsepisode, men hun refererer i avhør også til flere episoder. Hun velger å anmelde fordi hun er redd for mannen og for at han skal involvere andre familiemedlemmer i Norge, hun ønsker beskyttelse, men hun ønsker ikke mistenkte straffet. Hun har ingen familiemedlemmer i Norge, noe ektefellen har. Anmeldelsen gjelder en episode der mistenkte har slått henne i skulderen og i brystet med en gjenstand. Dette førte til at hun fikk smerter og problemer med å puste, og hun fikk blåmerker etter hendelsen. Fornærmede beskriver forholdet som konfliktfylt, som regel er det kun krangling, men det har hendt at hun er blitt slått på kroppen. Det har da vært slag med knyttneve eller sko. Fornærmede ønsker å bo og jobbe i Norge, hun håper hun ikke må forlate landet, hun ønsker å fortsette forholdet.

Politiet fotograferer fornærmedes blåmerker på hender og armer og gjennomfører avhør av mistenkte. Mistenkte benekter å ha begått vold. Han bekrefter at ektefellene har kranglet, men hevder at de begge pådro seg blåmerker etter å ha dratt i en felles gjenstand (angivelig den som fornærmede påstår seg slått med). Saken henlegges etter bevisets stilling.

Det fremgår ikke i denne saken hvilket oppholdsgrunnlag fornærmede har, men saken illustrerer den ekstra sårbarheten fornærmede har som følge av å ha lite nettverk i Norge. Der fornærmede ikke har opphold på selvstendig grunnlag, kan voldsutøver true fornærmede med at hun blir kastet ut av landet dersom hun forteller noen om volden. I disse sakene ser vi også eksempler på at storfamilien trekkes inn som en støtte for fornærmede, men også som en del av trusselbildet. I saken ovenfor fryktet fornærmede at mistenkte skulle involvere andre familiemedlemmer i volden.

At storfamilien involveres, kan imidlertid ha betydning for bevisbildet i saken. I motsetning til i partnervoldsaker i majoritetsbefolkningen der konflikten vanligvis foregår mellom to parter, ser vi at konfliktlinjene blir mer kompliserte der partene har minoritetsbakgrunn og flere familiemedlemmer trekkes inn. Dette gir igjen grunnlag for flere vitneforklaringer som kan styrke hverandre dersom forklaringene underbygger hverandre, men de kan også svekke

hverandre dersom forklaringene er motstridende. Samlet sett er bevisbildet ofte mer omfattende gjennom flere vitneforklaringer i partnervoldsaker hvor storfamilien er involvert. I saken ovenfor stod man imidlertid igjen med en påstand-mot-påstand-situasjon uten vitner til hendelsene. Bevisbildet i saken var derfor svært begrenset (forklaringer fra siktede og fornærmede, et brev hvor fornærmede hadde beskrevet voldshandlingene, og foto av fornærmedes blåmerker). Ikke overraskende ble resultatet henleggelse etter bevisets stilling.

I enkelte av partnervoldsakene ser vi at det er registrert om det er spor etter slåssing i leiligheten. I noen saker hvor fornærmede har fysiske skader, fotograferes disse av politiet, og bildene legges i saken. Et hovedinntrykk er likevel at politiets etterforskning i flere av partnervoldsakene fremstår som begrenset. Vi ser flere eksempler på at opplysninger ikke er innhentet eller fulgt opp. Det varierer for eksempel om politiet har sjekket om mistenkte er anmeldt tidligere for vold mot fornærmede eller andre, til tross for at enkelte fornærmede forteller at de er blitt mishandlet tidligere. At dette ikke alltid gjøres, ble også påpekt av Partnerdrapsutvalget.²⁵ Dokumentene gir imidlertid ikke innsikt i hvilke konkrete vurderinger som ligger bak. Vi vet derfor ikke om dette skyldes nedprioritering fordi saken gjelder familievold som tradisjonelt har hatt lav status i politiet, slik Aas (2019) fant i sin studie, eller om det skyldes prioriteringer ut fra ressurs hensyn fordi sakens opplysninger tilsier at det er lite sannsynlig at saken vil la seg bevisføre utover enhver rimelig tvil.

Noe man kunne tenke seg påvirket politiets vurderinger, er om fornærmede ønsker utøver straffet, slik vi tidligere har vært inne på. I eksemplene ovenfor så vi at fornærmede var negativ eller ambivalent. Flere fornærmede *ønsket* imidlertid utøver straffet i partnervoldsakene enn i de andre sakstypene, samtidig som partnervoldsakene var den sakstypen som i størst utstrekning ble henlagt. Dette skulle tilsa at fornærmedes innstilling til straff av utøver ikke er avgjørende for påtalevurderingen. Samtidig har vi sett eksempler på at etterforskningens omfang er begrenset i partnervoldsaker, i saker hvor fornærmede har vært negativ eller ambivalent. Vi kan derfor ikke utelukke at fornærmedes manglende ønske om straff av utøver kan ha hatt betydning for vurderinger knyttet til etterforskningens omfang. I så fall vil fornærmedes innstilling i neste omgang kunne få betydning for påtalevurderingen ved at det er få bevis i saken. Men her kan også partnervoldsakenes særpreg spille inn. Volden pågår mellom to parter (som regel) i hjemmet uten andre til stede, og tilsier en bevissituasjon med få bevis.

²⁵ NOU 2020: 17 «Varslede drap?» Partnerdrapsutvalgets utredning, Justis- og beredskapsdepartementet, se punkt 12.3.5.2, siste avsnitt.

I noen partnervoldsaker har politiet gjennomført en rekke etterforskningskritt med avhør av mange vitner, siktede, fornærmedes skader er dokumentert og journaler er innhentet fra fastlege. Dokumentene gir ikke innsikt i hvorfor etterforskningen er mer omfattende i disse sakene enn i andre. Men disse sakene indikerer ikke en nedprioritering av partnervoldsaker fra politiets side. Likevel ender noen av disse sakene med henleggelse etter bevisets stilling. Mange etterforskningskritt i saken fra politiets side er altså ingen garanti for at saken går videre til doms. I disse sakene kan det se ut som det er andre forhold i saken som kan ha bidratt til henleggelse. I én av sakene pågikk det for eksempel en skiftesak om en bolig parallelt med straffesaken. Dette ga fornærmede et mulig motiv for å fremme falske påstander om partnervold og bidro til å svekke troverdigheten av fornærmedes forklaring. Med kun indisiebevis ellers i saken ble resultatet henleggelse etter bevisets stilling.

Noen få partnervoldsaker gikk imidlertid videre til domstolsbehandling, hvor de fleste endte med domfellelse. At disse sakene har resultert i tiltale og dom, ser ut til å henge sammen med at siktede helt eller delvis har innrømmet det anmeldte forholdet, at siktede har tidligere anmeldelser for vold og andre straffbare forhold, eller at fornærmedes forklaring har blitt styrket av flere andre bevis i saken (øyenvitner til handlingen, foto av fornærmedes skader, vitneforklaringer).

Sammenfatningsvis henlegges partnervoldsakene i stor utstrekning, til tross for at flere av sakene fremstår som alvorlige. Høy henleggelsesprosent i partnervoldsakene skyldes sannsynligvis typiske kjennetegn ved denne sakstypen: at det ofte er få bevis i disse sakene, og at det sjelden er vitner til handlingene. Få bevis i sakene kan til en viss grad også handle om begrenset etterforskning fra politiets side i en tidlig fase av saken. Vi kan ikke utelukke at fornærmedes manglende ønske om straff av utøver kan ha betydning for etterforskningens omfang. I neste omgang kan dette ha betydning for omfanget av bevis i saken og dermed for at saken henlegges på påtalestadiet. I så fall kan fornærmedes innstilling til straff av utøver ha en indirekte betydning for utfallet av påtalevurderingen. Vi kan heller ikke utelukke at andre utenrettslige forhold som for eksempel stereotype forestillinger av partnervold kan påvirke beslutninger om omfanget av etterforskning i saken. Dette kommer vi nærmere tilbake til i diskusjonen avslutningsvis.

Barnemishandlingssakene

Barnemishandlingssakene omfattet 12 saker med 22 siktede og 28 fornærmede. At antallet siktede er så vidt høyt, handler om at begge foreldre i flere saker er utpekt som mulige gjerningspersoner. Kjønnfordelingen hos siktede er derfor mer jevn i disse sakene enn i partnervoldsakene hvor siktede som hovedregel er en mann og fornærmede en kvinne. At antallet fornærmede er høyt, handler om at det ofte er flere barn involvert i saken. En overvekt av barnemishandlingssakene henlegges etter bevisets stilling – men fordelingen mellom tiltaler og henleggelse er jevnere enn det vi så i partnervoldsakene. Spørsmålet vi stiller oss, er hva det er som bidrar til en jevnere fordeling. Er det andre dynamikker som gjør seg gjeldende i disse sakene enn i partnervoldsakene? Det er viktig å understreke at kravene til bevis er de samme; det anmeldte forholdet må være bevist utover enhver rimelig tvil.

De aller fleste av barnemishandlingssakene omfatter familier med annen opprinnelse enn norsk. Flere av disse sakene har en gjerningsbeskrivelse som omfatter såkalt oppdragervold, altså at hensikten med volden har vært å oppdra barnet (for eksempel få barnet til å gjøre leksene sine).²⁶ Barna er som regel i barnehage (3) eller i tidlig skolealder (17), men noen var også i tenårene (6). I flere saker er det anmeldte forholdet vagt beskrevet fra barnet side. Her skiller sakene seg fra partnervoldsakene – hvor anmeldelsen ofte gjelder spesifikke voldshandlinger beskrevet av en voksen.

Et annet trekk ved disse sakene er at barneverntjenesten ofte er involvert i familien. I slike tilfeller er barnevernet ofte den instansen som anmelder saken. At barnevernet er involvert, ser ut til å påvirke saken på ulike måter: For det første betyr det at volumet av informasjon øker i straffesaken fordi politiet innhenter dokumentene fra barneverntjenestens undersøkelser som da blir en del av bevisbildet. Vi ser også at politiet er i kontakt med ansatte i barnevernet opptil flere ganger over telefon; noen ganger gjennomfører politiet også formelt avhør av barnevernsansatte.

For det andre vil barnevernssaken inneholde vurderinger fra barneverntjenestens side om hvorvidt de tror barna har vært utsatt for vold. Våre data gir klare indikasjoner på at barnevernets vurderinger får betydning for politiets oppfølging av saken. I noen tilfeller ser vi at politiet opptrer avventende og i begrenset grad iverksetter etterforskning før barnevernet har konkludert i sine undersøkelser. Dersom barnevernet konkluderer med henleggelse, ser vi eksempler på at saken henlegges i straffesystemet kort tid etterpå uten videre etterforskning.

²⁶ Begrepet «oppdragervold» er omdiskutert blant annet fordi begrepet kan gjenspeile en form for nedvurdering av sakens alvorlighetsgrad, jf. S. Berggrav (2013), *Tåler noen barn mer juling? En kartlegging av hjelpeapparatets håndtering av vold mot barn i minoritetsfamilier*, Redd Barna.

Dette kan indikere at politi- og påtalemyndighet med utgangspunkt i barneverntjenestens undersøkelser konkluderer med at det ikke er grunnlag for noen straffesak. Slik kan barnevernets vurderinger se ut til å være en faktor som påvirker omfanget av politiets etterforskning på et tidlig stadium i saken. Men vi finner også eksempler på at politiet iverksetter etterforskningsskritt etter at barnevernet har henlagt barnevernssaken. Her varierer det hvor omfattende etterforskning som er satt i verk, fra noen få etterforskningsskritt til saker med relativt omfattende etterforskning. Dette indikerer at barneverntjenestens vurderinger ser ut til å tillegges vekt av politiet, men ikke nødvendigvis blir styrende.

En tredje implikasjon av barnevernets involvering er at partene i straffesaken (barn, mor og far) gjerne har forklart seg om forholdet både til barnevernet og til politiet. At partene har forklart seg til barnevernet før avhør i straffesaken, kan innebære en risiko for at særlig barnet kan ha «snakket seg ferdig» til barneverntjenesten og sier lite i det tilrettelagte avhøret/dommeravhøret. Vi ser eksempler på at barnet forteller om vold tidlig i saken, men etter hvert lukker seg.

Som i partnervoldsakene benektet de fleste av foreldrene volden (17 av de 22 siktede). Bare i fem saker innrømmet siktede det anmeldte forholdet helt eller delvis. I flertallet av sakene med innrømmelser ble det også tatt ut tiltale.

Der de siktede benektet forholdet, står man igjen med en påstand-mot-påstand-situasjon med barnets utsagn om vold på den ene siden og foreldrenes benektelse på den andre. I slike tilfeller blir troverdighetsvurderinger av partenes forklaringer sentrale. Et sentralt punkt synes å være om barna i dommeravhør/tilrettelagt avhør bekrefter å ha blitt utsatt for vold.²⁷ Våre data viser at 16 av barna avga forklaring i dommeravhør/tilrettelagt avhør. Her forklarte 13 seg på en måte som styrket mistanken, 5 på en måte som svekket mistanken, mens 2 verken styrket eller svekket mistanken.

Dersom barna forteller om vold, blir spørsmålet om forklaringen i avhøret er i overensstemmelse med tidligere uttalelser barnet har kommet med, og om barnets opplysninger underbygges av andre opplysninger i saken. I barnemishandlingssakene ser vi også tydelige eksempler på at saken «snur» gjennom etterforskningsforløpet. For eksempel så vi at i noen saker trakk barnet underveis i saksforløpet tilbake påstanden om vold. Dette kan være fordi

²⁷ I 2015 ble dommeravhør erstattet med tilrettelagt avhør ledet av politiet, jf. straffeprosessloven § 239 og forskrift om avhør av barn og andre særlige sårbare fornærmede og vitner (tilrettelagt avhør) 24. september 2015 nr. 1098.

påstanden om vold ikke var sannferdig fra barnets side i utgangspunktet, men det kan også skyldes at barnet er voldsutsatt, men endrer forklaring som følge av påvirkning eller press fra foreldrene, eller fordi barnet innser konsekvensene av det å fortelle om volden (at barnevernet involveres, barnet innkalles til avhør, foreldrene blir fortvilte, osv.).

Hvordan foreldrene forklarer anmeldelsen, er et annet sentralt punkt. Troverdigheten av barnets påstand om vold kan svekkes ved at foreldrene gir en annen og plausibel forklaring til politiet på det barnet har fortalt. De kan hevde at skole eller barnehage har misforstått barnet og fortolket en hendelse som vold som egentlig handlet om noe annet. I begge tilfeller vil politi og påtalemyndighet stå igjen med et anmeldt forhold som vanskelig lar seg bevise. Det kan også være at det ikke har skjedd noe straffbart, og at saken av den grunn skal henlegges.

Et typisk forløp i disse sakene er at saken starter ved at barnet har fortalt i barnehagen eller på skolen at det er blitt slått av en eller begge foreldre. I det følgende skal vi illustrere en sak hvor det forelå påstand om vold fra barnets side, men hvor saken endte med henleggelse.

Et barn i tidlig skolealder kommer med en uttalelse på skolen om at han og lillebroren blir slått hjemme. Skolen melder til barnevernet, som anmelder saken til politiet. Deretter undersøker barnevernet saken videre. Foreldrene benekter vold i samtale med barnevernet, men innrømmer å ha holdt hardt i armen til gutten i noen konkrete situasjoner. Skolen har ikke hatt mistanke til vold mot barna tidligere. Foreldrene gir en forklaring på hvordan sønnens påstand kan forstås, som ikke handler om at barna er blitt utsatt for vold. Foreldrene omtales positivt av skolen, som forholdsvis velfungerende. Gutten sier etter hvert at foreldrene har endret atferd etter at barnevernet ble involvert, og at foreldrene har sluttet å slå. Barnevernet henlegger saken, og saken henlegges også etter hvert av påtaleansvarlig.

I denne saken gjør politiet svært lite selvstendig etterforskning. Politiet har tatt to telefoner og snakket med lærere ved skolen for å få innsikt i hva barnet har sagt. I tillegg har de innhentet opplysninger fra barnevernet. Barnevernet har til gjengjeld gjort en del undersøkelser; det er gjennomført tredelt samtale med gutten og foreldrene, hjemmebesøk og etterfølgende samtaler med partene.²⁸ Gutten gjentar i den første samtalen med barneverntjenesten at foreldrene har slått ham og lillebroren. I den siste samtalen sier gutten at foreldrene har sluttet å slå etter at barnevernet kom inn i bildet. Barnevernet beslutter å henlegge saken fordi foreldrene ikke samtykker til videre hjelpetiltak. Vårt inntrykk er at politiet i denne saken stiller seg på sidelinjen mens barnevernet gjør sine undersøkelser. I denne saken ble resultatet at politiet falt

²⁸ Tredelt samtale er en rutine barnevernet bruker i saker med vold, og betegnes ofte som Klemetsrudmodellen – oppkalt etter barneverntjenesten som først tok modellen i bruk. Dersom meldingen gjelder vold mellom foreldrene, gjennomføres først en felles samtale hvor foreldrene informeres om bekymringsmeldingen uten å gå inn på innholdet, deretter samtales det med foreldrene hver for seg, til slutt foretas en felles samtale med foreldrene om hva som har kommet frem i samtalene. Barnet samtales med separat. Gjelder mistanken vold mot barnet, gjennomføres det samtale med foreldrene og barnet separat og deretter en felles samtale med foreldre og barn. [Klemetsrudmodellen_revidert_2017.pdf \(bufdir.no\)](#)

ned på at det ikke var grunnlag for å gå videre med saken, som deretter ble henlagt etter bevisets stilling.

Mer vanlig i barnemishandlingssakene er at etterforskningen har vært omfattende, med avhør av partene, mange vitner og barneverntjenesten, i tillegg til at barna er medisinsk undersøkt og det er innhentet informasjon fra BUP. Politiet har også gjennomført rundspørring blant naboene. I en av disse sakene fremgår det av saksdokumentene at politiet tror at barna utsettes for vold fra foreldrene sine. Politiet er også svært bekymret for barnas sikkerhet fordi barnevernet har henlagt saken. I denne saken innstiller påtalejuristen på tiltale. Bekymringen for at barna skal bli utsatt for vold i fremtiden, trekkes frem i påtalejuristens argumentasjon for tiltale, samtidig som bevisene i saken vurderes som tilstrekkelig til tiltale.²⁹ Statsadvokaten vurderer imidlertid dette annerledes og velger å henlegge etter bevisets stilling. I dette tilfellet ga barnas forklaringer klare indikasjoner på at barna var blitt utsatt for langvarig og grov mishandling fra foreldrene, men barnas forklaringer ble ikke i tilstrekkelig grad underbygget av andre bevis i saken.

I underkant av halvparten av sakene (5 av 12) ble det tatt ut tiltale. Den viktigste forskjellen mellom sakene med tiltale og henleggelse er at i de fleste av sakene med tiltale har siktede helt eller delvis tilstått det anmeldte forholdet eller kommet med innrømmelser som bidro til å forsterke mistanken. For eksempel innrømmet et foreldrepar at de hadde utøvd vold mot barna i oppdragelsesøyemed, men hevdet at de ikke visste at dette var ulovlig i Norge. Da de innså at handlingene var ulovlige, innrømmet foreldrene straffeskyld. I sakene med tiltale der det ikke forelå tilståelse, var voldsutøvelsen svært grov med omfattende skader på barnet. Det forelå også innrømmelser for eksempel av å ha vært hardhendt mot barnet, som retten la vekt på i bevisvurderingen. I tillegg var det inkonsistente forklaringer mellom foreldrene, som heller ikke samsvarte med medisinske bevis i saken. Med unntak av én sak resulterte alle disse sakene i domfellelse.

Samlet viser dette at en jevnere fordeling mellom tiltaler og henleggelse i barnemishandlingssakene dels handler om at foreldrene har innrømmet hele eller deler av det anmeldte forhold. En ser også at handlingens grovhet, konsistens i barnets og foreldrenes forklaringer til politiet og andre instanser, samt samsvar med medisinske eller andre bevis, er forhold som ser ut til å ha bidratt til tiltale. Vi har også sett at barnevernets vurderinger kan se

²⁹ I denne saken var det notater i saken som viste påtalejuristens vurderinger, men slike vurderinger forekom som hovedregel ikke i saksdokumentene.

ut til å påvirke beslutninger om det er grunnlag for videre etterforskning av saken, eller om saken bør henlegges uten videre etterforskning på et tidlig stadium i saken.

Kombinasjonssakene

Kombinasjonssakene er altså saker hvor anmeldelsen omfatter både partnervold og barnemishandling. 18 slike saker inngår i vårt materiale, med 22 siktede og 58 fornærmede involvert. Et høyt antall fornærmede skyldes at i disse sakene er både voksne og barn fornærmet i samme sak. Det er flere barn i førskolealder i disse sakene enn der saken utelukkende omfatter barnemishandling.³⁰ At flere av barna er så vidt unge, skulle trekke i retning av henleggelse, da en kan anta at disse i større utstrekning enn eldre barn vil ha problemer med å gi en klar og tydelig beskrivelse av hendelsesforløpet. Som tidligere vist er det imidlertid disse sakene som i størst utstrekning ender med tiltale. Hvorfor gjør de det?

De aller fleste av kombinasjonssakene handler om at far er anmeldt for vold både mot mor og barn, og i de fleste tilfeller er far anmeldt enten av barnevernet eller av barnets mor.³¹ Her ser vi igjen det klassiske forløpet vi så i barnemishandlingssakene – hvor saken starter med at barnet forteller om vold til ansatte på skolen. Men vi finner også igjen det klassiske partnervoldsforløpet hvor saken starter med at politiet ankommer hjemmet.

Som hovedregel gjelder også kombinasjonssakene langvarig og systematisk vold. Volden fremstår som grov, for eksempel at mor gjentatte ganger er slått i ansiktet, at barn er blitt slått med knyttneve mot hodet. I flere saker har det også forekommet psykisk vold (for eksempel trusler med og uten våpen, begrensninger på å gå ut / hvem man kan være med), og også seksuell vold.

Det er flere særtrekk ved disse sakene som kan forklare at de oftere ender med tiltale: Det er flere fornærmede i saken – i 14 av de 18 sakene var det 3 eller flere fornærmede. At flere er involvert, betyr at flere kan forklare seg om volden slik at vitneforklaringene kan underbygge hverandre. Ved partnervoldsakene var vi inne på at i saker hvor storfamilien var involvert, kunne det svekke bevissituasjonen dersom familiemedlemmer for eksempel ga motstridende forklaringer. I kombinasjonssakene ser vi imidlertid at barna i 17 av de 18 sakene hadde bevitnet

³⁰ 13 er i førskolealder, 12 er i barneskolealder, og 9 er eldre (11–15 år).

³¹ I noen få saker er begge foreldrene mistenkt for vold mot barna, i tillegg til at far skal ha begått vold mot mor, eller at foreldrene skal ha begått vold mot hverandre. I denne typen saker har mor altså dobbel status – både som fornærmet og som mistenkt i saken. Et viktig spørsmål er om og eventuelt hvordan den doble statusen påvirker påtale vurderingen. Bare 4 slike saker i vårt materiale gir et for begrenset empirisk materiale til å utforske dette spørsmålet nærmere.

vold mot mor. Dette taler for at vitnemålene i disse sakene underbygget og dermed styrket hverandre. Samlet gir dette en sterkere bevissituasjon i kombinasjonssakene.

Vi ser også at politiet i disse sakene ofte har iverksatt en omfattende etterforskning der politiet har innhentet relevante opplysninger i saken, for eksempel opplysninger om hvorvidt siktede er tidligere anmeldt/straffet for vold eller andre forhold. Det er innhentet barnevernsdokumenter, opplysninger fra skole, krisesentre, det er gjennomført ransaking og beslag, og også gjennomført dommeravhør/tilrettelagt avhør og rettsmedisinsk undersøkelse av barna. I tillegg er det innhentet somatiske og psykologiske helseopplysninger for mor, barn og siktede, samt avhør av en rekke vitner. Men også i disse sakene finnes eksempler på at etterforskningen er begrenset, uten at vi kan si hva dette skyldes, for eksempel i en sak som endte med frifinnelse, hvor en foreldrekonflikt om omsorgen for barna så ut til å svekke troverdigheten av mors forklaring. Mor valgte å ikke forklare seg under saken, og barnas forklaringer ble under rettergangen vurdert som mulig konstruert. I denne saken forelå det opplysninger om tidligere anmeldelser om vold mot mor, som ut fra saksdokumentene ikke så ut til å ha blitt undersøkt nærmere. Antallet politiavhør i saken var også begrenset.

Vi ser også at i flere av disse sakene har siktede tidligere anmeldelser for lovbrudd (vold og andre straffbare forhold), noe som trekker i retning av tiltale. Et annet særtrekk ved kombinasjonssakene er at det er særlig i disse sakene at fornærmede fremstår som ambivalent til anmeldelsen. Stor grad av ambivalens i disse sakene kan handle om at det er barn involvert, og at mistenkte ofte er barnets/barnas far. Ambivalens hos mor ser imidlertid ikke ut til å føre til at politiet gir saken lav prioritet eller at den henlegges. I rundskriv fra riksadvokaten er det også understreket at slik ambivalens ikke skal tillegges avgjørende vekt.³² I domspremissene ser vi heller eksempler på at retten forstår mors ambivalens ut fra den situasjonen mor har befunnet seg i, og at slik ambivalens ikke er uvanlig i saker om vold i nære relasjoner. Følgende sak kan illustrere dette.

Saken dreier seg om gjentatt fysisk og psykisk mishandling av ektefelle og to barn over flere år, samt seksuell omgang med to av barna. Den fysiske volden mot mor omfattet slag med flat eller knyttet hånd flere ganger i uken, gjentatte drapstrusler, kvelertak og begrensning av hennes bevegelsesfrihet. Barna skal ha blitt utsatt for vold i form av slag med flat eller knyttet hånd, spark, gjentatte drapstrusler, og trusler om å bli solgt til fars opprinnelsesland. Barna var også vitner til volden mot mor, og alle tre hadde opplevd at mannen utøvde vold mot de andre familiemedlemmene.

Politiet iverksatte deretter en omfattende etterforskning. Alle spor ble fulgt opp i form av ransaking og beslag, elektroniske spor, avhør av relevante vitner, innhenting av medisinske

³² Jf. riksadvokatens rundskriv 3/2008 s. 3.

journaler for samtlige fornærmede. Barna ble avhørt på barnehus. Etterforskningen fremstår som svært grundig. Mor og barn får voldsalarm, og siktede blir ilagt besøksforbud. Mannen blir satt i varetekt. Det er grunn til å fremheve mors rolle i saken; hun har vært aktiv i å sikre bevis og har formidlet disse videre til politiet.

Mannen ble satt under tiltale for overtredelse av straffeloven § 219, straffeloven § 200 annet ledd første punktum (seksuell handling med barn under 16 år) og straffeloven § 342 (brudd på besøksforbud). I tingretten ble han dømt i tråd med aktors påstand til fengsel i fire år, men påanket avgjørelsen. Anken over bevisbedømmelsen gjaldt kun familievolden, og tiltalte blir dømt i lagmannsretten for volden både mot mor og barn til fengsel i fire år.

Ved bevisvurderingen la lagmannsretten vekt på forklaringen til mor. Forklaringen fremsto som detaljert og konsistent. Forklaringen hennes ble også støttet av forklaringene til begge barna. Barnas forklaringer i dommeravhørene fremsto også som detaljerte og konsistente. Lagmannsretten la også vekt på skadene de fornærmede var påført. Av praktiske og kulturelle årsaker hadde det også vært svært vanskelig for de fornærmede å komme vekk fra tiltalte tidligere – både språk og manglende kunnskap om det norske samfunn hadde gjort det vanskelig for mor å bryte ut. Tiltaltes forklaring ble på sin side sett som oppkonstruert og lite sammenhengende. Medisinske bevis svekket dessuten siktedes forklaring.

Saken illustrerer for det første at det har forekommet grov vold både mot mor og barna. Det som er mer uvanlig, er at volden mot barna også har omfattet seksuelle overgrep. Her ser vi hvordan retten har vurdert partenes forklaringer både på selvstendig grunnlag (konsistens), for eksempel at det er samsvar i mors forklaringer til krisesenteret, politiet og i retten. Forklaringene blir også vurdert i forhold til hverandre, hvor en har sett samsvar, men ikke et for stort samsvar (som kunne indikert at forklaringene var instruert). Dette viser hvordan flere fornærmede i saken kan øke sannsynligheten for tiltale der forklaringene styrker hverandre. I tillegg ser en hvordan andre bevis i saken, i dette tilfellet medisinske bevis, bidro til å svekke siktedes forklaring.

Skal vi sammenfatte, kan vi altså si at noe av det som kjennetegner kombinasjonssakene, er at det er flere bevis i sakene. Dette ser ut til å ha sammenheng med sakenes karakter – at mistanken omfatter vold både mot mor og barn gir saken et større omfang som igjen gir grunnlag for mer omfattende etterforskning fordi det er flere spor å følge. Vi ser at flere instanser er involvert. Flere fornærmede i saken kan også underbygge hverandres forklaringer. Konsistente forklaringer på tvers av instanser kan se ut til å styrke troverdigheten i forklaringene – særlig når disse understøttes av andre bevis i saken.

Hva forteller disse påtalemønstrene om straffeapparatets behandling av familievoldssaker?

Denne studien har vist variasjoner i påtalemønstrene mellom saker med ulike typer familievold. Disse påtalemønstrene viser at hovedbildet om at de fleste familievoldssaker henlegges, er langt mer differensiert enn det kriminalstatistikkens tall skulle tilsi. Mens partnervoldsakene henlegges i stor utstrekning, gjelder ikke det nødvendigvis for saker hvor både mor og barn er mistenkt utsatt for vold. Umiddelbart kan dermed sakens alvorlighet fremstå som en sentral silingsfaktor i familievoldssaker. Saker med flere fornærmede og der også barn er voldsutsatt, gir et mer komplekst og alvorlig voldsbilde, og dette gir disse sakene høy prioritet hos politiet. Samtidig er det flere nyanser.

Flere av partnervoldsakene fremstår som alvorlige, mishandlingen kan ha pågått over flere år, og volden er i en del saker potensielt livstruende. Flere av sakene er imidlertid kjennetegnet av at politiets etterforskning er svært begrenset. Få bevis i saken ser ut til å være en avgjørende forklaring på at en så høy andel av partnervoldsakene henlegges.

Videre ser variasjonen i påtalemønsteret til en viss grad ut til å henge sammen med at det er ulike fenomener som er gjenstand for strafferettslig behandling. Som fremstillingen har vist, gir typiske trekk ved de forskjellige sakstypene ulike forutsetninger for å oppfylle det strenge beviskravet i straffesaker. Vold mellom voksne innenfor hjemmets fire vegger gir grunnlag for et begrenset bevisbilde, mens det motsatte er tilfellet i saker med voksne og barn involvert og hvor både rettsapparat og hjelpeapparat er i kontakt med samme familie. Nå kan ikke målsettingen være at alle saker skal ende med tiltale og domstolsbehandling. At saken henlegges, er ikke nødvendigvis en indikasjon på straffeapparatets ineffektivitet. Politiet skal etterforske både til siktedes gunst og ugunst. Det kan være at opplysningene i saken er så usikre at kravene til bevis ikke er oppfylt, og at saken av den grunn må henlegges. Slik kan en henleggelse tvert imot vise at straffesystemet fungerer etter sin hensikt.

Samtidig har den empiriske gjennomgangen også vist at det kan være potensial for forbedringer. Det kom særlig frem i partnervoldsakene. Vårt materiale gir eksempler på at politiet i flere av partnervoldsakene gjorde langt mindre enn det man kunne forvente ut fra sakenes alvorlighetsgrad, der saken var preget av rus, sosial misere eller at fornærmede ikke ønsket utøver straffet. I utgangspunktet er det nødvendig at politiet gjør en avveining av om det er grunn til å tro at etterforskningen vil kunne frembringe tilstrekkelig med bevis til at saken lar seg føre for retten. Dette bør imidlertid ikke være til hinder for å innhente opplysninger som åpenbart ikke medfører omfattende ressursbruk fra politiets side – som å skaffe oversikt over tidligere anmeldelser og straffbare forhold. Dette bør gjøres rutinemessig i alle saker.

Samtidig kan det i saker hvor begge parter er sterkt ruset på gjerningstidspunktet, og der fornærmede etter hvert ikke ønsker å forfølge saken videre, være gode grunner fra politiets side til ikke å forfølge saken videre i det strafferettslige sporet. Å henlegge i slike tilfeller kan være uttrykk for god påtalepraksis da det ikke skal tas ut tiltaler når det ikke er grunnlag for det. En slik praksis kan også sees som ivaretagende for fornærmede der hun ikke ønsker belastningen ved en straffesak.³³ Det som kan gjøre slike prioriteringer problematiske, er dersom de gjøres ut fra noen etablerte og stereotype forestillinger om hvilke saker som er verdt å etterforske. Både Partnerdrapsutvalget og tidligere studier nasjonalt og internasjonalt har påpekt at partnervoldsaker er lavt prioritert, og at det kan ligge noen stereotype forestillinger bak slike prioriteringer.³⁴ Vår studie gir ikke innsikt i hvilke vurderinger som ligger til grunn for at det er gjort mindre enn det man kunne forvente i noen av partnervoldsakene. Vi kan imidlertid ikke utelukke at også utenrettslige faktorer kan spille inn, for eksempel at saken nedprioriteres fordi den rusede, voldsutsatte som hevder seg utsatt for vold fra partner, blir sett som et «lite verdig offer». Hvis den voldsutsatte også blir værende i voldsforholdet og ikke ønsker å forlate voldsutøver, kan det også fremstå som lite meningsfylt å sette inn store etterforskningsressurser på saken, slik at resultatet blir at saken henlegges. Vi kan heller ikke utelukke at partnervoldsakene uten barn involvert prioriteres ned fordi politiet i en presset situasjon velger å prioritere familievoldssaker som involverer barn, slik Aas og Andersen fant i sin studie.

Vi har også sett at politiet i flere av barnemishandlingssakene stilte seg avventende til hva som kom ut av barnevernets undersøkelser, før de fattet sin påtaleavgjørelse. Evalueringen av barnehusene (2021) viste at flere påtalejurister mente at etterforskningsapparatet ikke burde mobiliseres før det er avklart om det er grunn til å tro at det foreligger et straffbart forhold, og at dette først bør gjøres gjennom barnevernets undersøkelser.³⁵ Slike avveininger kan være fornuftige av økonomiske hensyn, men også for å unngå at mistanker som viser seg å være åpenbart grunnløse, resulterer i politietterforskning av foreldre – med den belastningen det innebærer. En avventende holdning fra politiets side blir imidlertid betenkelig dersom politiet lar barnevernets vurderinger og oppfølging bli styrende på en måte som får konsekvenser for den strafferettslige oppfølgingen. Et eksempel er der barnet viser seg å ha snakket ferdig

³³ Jf. J. Dullum og E. Bakketeig (2017), «Bruk av legalstrategi mot vold i nære relasjoner», *Tidsskrift for strafferett* vol.17 (2), s. 103–125. <https://doi.org/10.18261/issn.0809-9537-2017-02-02>

³⁴ Jf. NOU 2020: 17; Aas (2019); G. Aas og T. Andersen (2017), *Mishandlingsbestemmelsen. En evaluering av loven mot mishandling i nære relasjoner jf. strl § 219 (§ 282/283)* (PHS Forskning 2017:11), Politihøgskolen; Hester (2005).

³⁵ Jf. E. Bakketeig, K. Stefansen, L.C. Andersen og T. Gundersen (2021), *Evaluering av Statens barnehus 2021*, NOVA-rapport 12/2021.

gjennom barnevernets undersøkelser og i liten grad har noe å si når barnet avhøres i straffesaken. I så fall kan en avventende holdning fra politiets side bidra til å svekke fornærmedes rettsvern. Nyere retningslinjer for samhandling mellom politiet og barnevernet i sakens innledende fase kan imidlertid ha endret politiets praksis på dette punkt.³⁶ Forholdet mellom barneverntjenestens undersøkelser og politiets etterforskning i familievoldssaker bør imidlertid gjøres til gjenstand for videre forskning.

Selv om det fortsatt er rom for forbedringer, kan forskjellene i påtalemønstre også fortelle noe om straffeapparatets begrensninger i familievoldssakene. Det kan være at noen av særtrekkene ved partnervoldsakene, for eksempel der det foreligger en påstand-mot-påstand-situasjon med få andre bevis i saken, kan sette grenser for hvor langt det er mulig å komme ved bruk av straffeapparatet. Det samme gjelder i noen av barnemishandlingssakene der barnet ikke bekrefter vold eller overgrep i tilrettelagt avhør og det er få andre bevis i saken. Dette viser at Istanbulkonvensjonens krav til straffeapparatets effektivitet kan være vanskelig å oppfylle i noen typer familievoldssaker. Erkjennelsen av dette fordrer en mobilisering utover straffeapparatets grenser for å sikre at også disse voldsutsatte får sin sikkerhet og sine behov for støtte og oppfølging tilstrekkelig ivaretatt. Det fordrer at politiet iverksetter beskyttelsestiltak i tråd med lovgivning og retningslinjer, og at hjelpeapparatet er tilstrekkelig rustet til å sikre tilstrekkelig støtte, oppfølging og behandling.

Denne studien er finansiert av Justis- og beredskapsdepartementet og er en del av NOVAs Forskningsprogram om vold i nære relasjoner. Vi takker Ragnhild Hennem og anonym fagfelle for nyttige innspill.

³⁶ *Politi og barnevern – nasjonale retningslinjer for samhandling*, 28. mai 2020, Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet.